

*Лук'яненко О.В., Киридон Є.П. Сакральний шлях жінки: від богині до рабині /
Олександр Вікторович Лук'яненко, Євгенія Петрівна Киридон. // Історія релігій в
Україні. Науковий щорічник. Книга I. – Львів: Логос, 2007.*

Лук'яненко Олександр Вікторович,
студент IV курсу історичного факультету
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка

Киридон Євгенія Петрівна,
аспірант лабораторії соціальної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН
України (м. Київ)

УДК: 304.5:2-264-055.2

САКРАЛЬНИЙ ШЛЯХ ЖІНКИ: ВІД БОГІНИ ДО РАБІНИ

Анотація: у статті розкривається еволюція місця та ролі жінки у сфері релігії від доісторичних часів до моменту розквіту монотеїстичних релігій, на основі чого виводиться залежність гендерної змагальності у суспільстві від установок та норм поведінки, що виробилися під впливом тієї чи іншої світоглядної системи.

Ключові слова: гендер, жінка, чоловік, андрогін, релігія, монотеїзм, політеїзм, бог-богиня, гендерна рівність, гендерна змагальність.

«Богини! Женщины божественной земли. В себе раскройте вы божественную суть свою... Вы сотворенье совершенное, вы из божественной мечты сотворены. Вы, каждая из Вас, способна усмирять энергии вселенские...»

В. Мегре [11, с.51]

Останні події у світі ясно вказують на те, що на арену глобальної політики поступово виходять жінки. Заклики до наведення ладу, примирення, вправного господарювання, материнської опіки над народом з вуст жінки звучать набагато привабливіше від чоловічих обіцянок покращити життя вже сьогодні чи збудувати Європу на уламках радянського минулого в Україні. Жінки-кандидати у президенти, прем'єр-міністри, депутати все голосніше починають заявляти про своє бажання бути на одному рівні з представниками «сильної» статі. І останні здають свої позиції, які справно захищали впродовж багатьох століть, надійно заховавшись за мурами світових релігій. На нашу думку, саме фактор релігійного догматичного стримування жіночої енергії за рахунок піднесення до трансцендентності чоловічого єства призводить до соціально-психологічних викривлень. З одного боку за рахунок релігійного регулювання жінку заганяють у глухий кут, ізолюючи від втручання у справи світотворення, з іншого – як наслідок – вибух жіночого руху, часом з явними крайнощами.

Першопричина криється у побудові стосунків особистості зі світом. Вагоме місце тут займає наявність усвідомленого вибору, на який впливають етичні норми й принципи, що склалися в суспільстві. Як не дивно, але їхній вплив не є настільки вирішальним, як може здатися на перший погляд. Але цього не скажеш про особистості віруючих людей (в основному – сповідників монотеїзму). У них такого вибору немає – в їхньому житті усе підпорядковане Богові та рекомендаціям священних книг. Людина потрапляє у свого роду замкнене коло: з одного боку, згідно сталим переконанням, свобода волі належить їй, але, у той же час – усе перебуває винятково у волі Божій. А, як влучно зазначила дослідниця О. Климова, «воля Бога так само незрозуміла для віруючого, як незрозуміла й свобода, що надана людині» [6, с.122]. Тим не менше, саме встановлення подібного «вибору без вибору» зіграло не на користь становлення жінок в коловороті історії, про що говорить навіть стислий огляд їхнього «сходження» від великих богинь до тих, хто «підкорюється своїм чоловікам» [1-е Петра, 3:1]

Якщо повернутися до джерел цивілізації, помітимо домінування... як не дивно, не фемінного початку у релігійному житті людини. Натомість доволі чітко прослідковується існування рівності двох статей. Верхньою точкою є ідея

божества-андрогіну, що на ранніх етапах існування людства та за часів панування політеїстичних культів виявився у повній паритетності чоловічих та жіночих божеств у світотворенні. Можемо зробити припущення, що, якщо релігійні уявлення будувалися згідно з реаліями того часу, то родова община – це втілення гендерної рівності, яка закріплювалася впливом морально-етичних норм первісних вірувань. Навіть найпримітивніше, грубе уявлення про первісне життя (жінка вправляє по господарству (дає лад), чоловік охороняє його спокій (підтримує лад) дозволяє говорити про існування рівного розподілу соціальних функцій, а, виходить, і ваги у суспільстві. Це чітко відбилося у сакральному мистецтві доісторичного періоду існування людства.

Найперші вияви цього помітні у первісній скульптурі часів палеоліту (2 млн.–10 тис. р. тому) та неоліту (5-3 тис. р. тому). Найперше, що спадає на думку навіть поверхнево обізнаним з історичною наукою – звичайно, палеолітичні Венери. І вони одразу ж асоціюються із домінуванням культу Богині-Матері, із зростанням ролі жінки в доісторичному суспільстві, із матріархатом. Та при детальному аналізі можемо говорити про хибність подібного переконання. Як палеолітичні (крейдянні, мергелеві, кістяні) так і неолітичні (кременеві та глиняні) Венери не можуть по кількості сперечатися з іншими фігурними зображеннями – турів (биків). Їх знаходили завжди побіля домашнього вогнища, що говорить про їхню сакралізацію як покровителів родючості. Окрім того, скульптури палеолітичних Венер та турів були парними. Чи не є це виявом шанування рівності Чоловічого й Жіночого у Всесвіті?

Але якщо не виникає сумнівів стосовно того, що Венери – незалежно від свого місця знаходження – уособлювали Жіноче божество, то сумнівів стосовно асоціацій тура з уособленням маскулінного початку все ж існує. Та при крос-історичному аналізі побачимо, що поступово палеолітичний тур, який супроводжує богиню, у неолітичну добу подекуди замінюється чоловічою скульптуркою. Крім того подібним зображенням божеств характерна сталість форм: зображення турів, на відміну від мамонтів, стандартизоване від Балкан до Кавказу, що говорить про шанування його як культової форми.

Подібний паритет двох статей виявився і в творчості майстрів епохи Трипілля (5-3 тис. до н.е.). Всім відомі розписані фігурки енеолітичної богині та її супутника – Буй-Тура (часом замінювався на зображення Змія-Неба). Богиня була представлена в трьох своїх іпостасях – Незаймана (вільна й молода, що не належить жодному чоловікові), Мати (Мати, що вигодовує дитину, та Дружина, втілена еротика, що перебуває в розквіті життєвих сил) і Баба (стара мудра Жінка, охоронниця таємниці смерті, до якої неминуче приходять все живе) [15, с. 65]. Шанування Вищого Жіночого Початку припускало споконвічну божественність миру як структури, як матерії і як субстанції. Чоловік був обкутаний у Жінку, Чоловічий початок не протиставлявся Жіночому й не підкорявся йому [3, с. 66].

Не розпалювали гендерної суперечки й перші (формотворчі) міфи стародавніх народів. Діяльність бога-творця завжди співвідносилася із діяльністю богині-матері. Вони завжди творили у парі, злагоджено, натхненно, неначе один організм. Питання першопочатковості когось із них не виникало. Вони існували разом від початку світу. Разом його і створювали.

Так факт гендерної рівності яскраво видно з єгипетських космогонічних переказів. Гермопольська легенда розказує про появу світу зі священного лотоса. Згідно міфу, ця квітка виникла завдяки діяльності восьми першобогів: Нуна і його дружина Наунет, Кука і Кашкет, Хуха і Хаухет, Амона і Амаунет [16; 21, с. 161]. Вони уособлювали собою не лише рівність природних стихій, а й рівність чоловічих та жіночих енергій у світотворчому процесі. Навіть пізніша зміна культів та укорінення разом із централізованою державою чоловічої влади у суспільстві за часів Стародавнього Царства (2800–2250 рр. до н.е.) не змогли повністю знівелювати закладену традицією паритетність чоловіка і жінки. Перенесення релігійного центру Єгипту до Мемфіса зумовило встановлення нового культу – культу бога Птаха. Але й тут не обійшлися без власної «вісімки», яка так само підтримувала баланс двох начал чоловіка-жінки, бога-богині: Шу (повітря) – Тефнут (волога), Геб (земля) – Нут (небо), Озіріс (бог мертвих) – Ізіда (богиня-мати), Сет (бог пустелі) – Нефтида (богиня чарів) [9, с. 26]. Навіть проблема існування над цією «гендерно-правильною» групою старшого, єдиного бога Птаха вирішувалася доволі просто. В одному з гімнів Птахові сказано:

«Птах – Нун, батько, що породив Атума, Птах – Наунет, мати, яка породила Атума...» [18, с. 62]. Як бачимо, верховне божество, утримуючи у собі всі сили всесвіту, одночасно поєднувало і дві статі, унеможлиблюючи розмови про стать Творця.

Подібну взаємодоповнюючу роль грали і божества інших країн стародавнього Сходу. Так у шумерів бог неба Ан та богиня землі Кі існували від початку часів, почавши світотворчий процес із народження сина бога повітря Енліля, який зміг роз'єднати батька з матір'ю. Світ упорядковувався також за участю кохання двох: Енліля та богині-матері Нінліль. Причому характерною є первинна ідея ділити і радість, і горе, не сповідуючи гендерної змагальності та шукання винних: вони разом проходять через муки Потойбічного світу, дають лад Всесвітові і виходять назовні. Схожими елементами рівності чоловічих і жіночих енергій просякнуті вавилонський міф про богиню Іштар та бога Думуззі, грецький міф про пророка Орфея та красуню Еврідіку, індійський міф про аватара Раму й царівни Саті. Зазначимо лише, що з часом ідея гармонійної єдності та паритетності Чоловічого і Жіночого у Всесвіті під тиском владних інтересів чоловічої правлячої верхівки загубилася. Натомість для створення ідеалістичного образу для зомбування суспільства наперед стала просуватися ідея жертвовної Любові одного з пари. У той час коли у первинних міфах роль Всесвітньої Любові належала жіночому еству. До того ж та Любов була не «жертвовною, скорботною». Вона була Всесильною Енергією-Матір'ю, рівним Співтворцем Всесвітнього Батька-Творця.

Особливу увагу хотілося б звернути на проблему взаємодії двох статей у слов'янській ведичній світоглядній системі. За твердженням фольклориста Я. Головацького, «слов'яни визнавали єдиного бога Вседержителя, Творця і батька творення, який своєю премудрою всетворючою любов'ю – Ладом – створив первісне буття» [2, с. 38] Дозволимо собі уточнити це твердження: в основі світогляду був покладений культ бога Рода [8, с.125; 19, с.26]. Але він – не є утвердженням чоловічої первинності в релігії, і, як наслідок, у соціальному житті. Згідно ведичних уявлень, «Род – Батько богів, Род і Мати богів, Род – народжений собою і народиться знову» [17, с.7]. Характерно, що задля початку

процесу світотворення, Першобог проявив себе жіночим проявом – Великою Матінкою Ладом та чоловічим – Батьком Сварогом. Разом вони формують так званий Великий всевишній Триглав. Причому функціональні ролі двох зачинателів життя повністю тотожні. Сварог (Лад, Ладобог, Великий Вогонь) є Батько богів, чоловік Лади (Ради, Древо Роду), її зворотна сторона, але аж ніяк не протилежність. Вони є ядром цілісності Всесвіту, рівні Родові по досконалості у своїй єдності протилежностей. Їм притаманна змінюваність, але своєю сутністю вони – Чоловіче та Жіноче начало Вседержителя – утверджують подальше творення світу. [4; 12].

Саме ведична слов'янська культура на довший час, ніж інші культури, зберегла істинне розуміння триєдності світу, за яким можлива конструктивна бесіда статей. Вибудована нашими предками Трійця поставала тим, що стверджує коловорот вічного буття – неподільністю Роду – єдністю батька, матері й дитини. Подібна триєдність сконцентрована у символах народу, зокрема, у тризубі. На спільній основі (Роді, Абсолюті) утримується в єдності ліва фігура (батько), симетрична віддзеркалена права фігура (мати) і символ їхнього творчого буття – їхнє продовження – центральна фігура (дитя) [1, с.89; 5, с.33]. Ці елементарні знання, на яких тримається Всесвіт, про живу Трійцю, у якій 1+1 завжди буде три, апріорно відомі навіть дітям, незаангажованим іще релігійними догмами. Ось слова сина письменника В.Мегре стосовно проблеми трійці та взаємодії чоловічого та жіночого начал: «Він підійняв переді мною свою маленьку ручку зі стиснутим в кулак пальчиками та став показувати. Спочатку він випрямив один пальчик і промовив: «Мама». Випрямив другий пальчик: «Додати – папа, вийде – я» – і випрямив третій пальчик» [10,с.60]. У світлі наведених фактів усвідомленої рівнозначності статей доволі неоднозначним виглядає й той факт, що в структурній християнській тріаді – Батько, Син і Святий Дух – не всі елементи є представниками чоловічого роду. Приклади можна знайти, звернувшись до івриту, у якому слово "Дух" має жіночий рід (Шехина, Шхна), або до апокрифічного Євангелія від Пилипа, де є такі рядки: "Син народився не від Духа, а від Батька, тому що не може жінка народити від жінки". Подібна заміна була

зроблена (чи не навмисне?) при створенні Септуагінти, грецькому перекладі Тори, за єгипетського фараона Птолемея II Філадельфа у третьому столітті до н.е.

Істотні зміни відбулися в соціальному статусі жінки при переході від політеїзму до монотеїзму, разом із утвердженням централізованих держав та домінуванням патріархату. У Європі цей процес завершується разом зі входженням Біблії у повсякденне життя європейців разом із християнством. Ставлення до жінки у християнстві було досить суперечливим: з однієї сторони жінка займала субдомінантну позицію стосовно Батька й Сина, а з іншого боку, вона була причетна до них. Відповідно до Старого Завіту, жінка була причиною гріхопадіння чоловіка. Але, незважаючи на це, у Євангелії Діва Марія (Богородиця) виступає одним з головних персонажів поряд зі Святою грішницею Марією Магдалиною.

Причину такого полярного ставлення до жінки варто шукати у витоках християнської релігії. Тора, як еkleктичний твір, увібрала у себе світоглядні концепції різних епох. Через намагання створити зі Святого Письма програму поведінки розрізненого єврейського народу, з'явилися дві різні концепції антропогенезу. Причому, примусове домінування однієї з них і викликало народження стереотипу про меншовартість жінки.

Так Книга Буття містить дві кардинально протилежні історії виникнення людини. Одна з них, вочевидь, древніша, бо за своєю суттю нагадує описані вище міфологічні уявлення древніх народів про рівнозначність чоловіка і жінки. У першій главі читаємо: «І створив Бог людину за образом Своїм, за образом Божим створив її; чоловіка і жінку створив їх» [Буття, 1:27]. Як бачимо, основоположникові монотеїстичного юдаїзму варто було б обрати за домінанту цю концепцію, і світ, вочевидь, не пізнав би феміністичного руху, викликаного утисками «другорядних, грішних» жінок. Та історія не має умовного нахилу. Мойсей заклав у підвалини свого вчення інший міф, який також міститься у Біблії: «І навів Господь Бог на чоловіка міцний сон; і коли він заснув, взяв одне з ребер його і закрив те місце плоттю. І створив Господь Бог з ребра, що взяв у чоловіка, жінку, і привів її до чоловіка» [Буття, 2:21-22]. Як бачимо, відповідно до біблійного писання Єва була створена Богом щоб Адам не почував себе самотнім.

Це підтверджує той факт, що із самого народження вона, втративши автономність, виявилася привілейованою жертвою чоловіка. Е. Фромм писав з цього приводу: «Біблійний міф про створення починається там, де закінчується вавилонський (шумерський). Дивним чином не жінка народжує чоловіка, а чоловік народжує жінку». Міф про Єву в поетичній формі знаменує кінець матриархату в Європі [15, с.67].

Віднині вона переходить у категорію додатку до чоловічого «домінуючого, первинного» ества. Найпершим і найголовнішим аргументом на користь цього були, звичайно, слова, вкладені Мойсеєм у вуста Творця: «Жінці сказав: примножуючи, примножу скорботу твою у вагітності своїй; в муках будеш народжувати дітей; і до чоловіка твого потяг твій, і він буде владарювати над тобою» [Буття, 3:16]. Жіноче начало проголошується онтологічно другим та підлеглим чоловічому. Церква виражала з цього приводу свою категоричну думку: оскільки Єва зроблена з ребра Адама, тобто – після Адама, отже, повинна коритися йому. Навіть десять заповідей Старого Заповіту призначені для чоловіків, а жінка в них згадується нарівні з річчю, худобою: «Не бажай будинку ближнього твого; не бажай ні дружини ближнього твого, ні рабині його, ні вола його, ні осла його, нічого, що у ближнього твого...» [Вихід, 20:17].

Історик М.Новіков зауважив, що «ніяке вчення стародавніх часів не ставило жінку на таку висоту, на яку її піднесло християнство» [13, с. 102]. Дозволимо зауважити, що воно піднесло не Жінку, а Мати, яка не повинна виявляти свого справді жіночого творчого ества, рівного за силою чоловічому. Сексуальна енергія, якою володіє жінка, її природна магія, витісняються проголошенням зверхності материнської покори та турботи. У християнській теології завжди одночасно існували дві протилежні ідеї. Жіноче тіло, з одного боку, сприймалося як щось «нечисте», щось зіпсоване й розбещене, небезпечне для чоловіка, як «ворота диявола», але, з іншого боку, як мати, жінка є щось святе, чисте, асексуальне. Як бачимо, християнство користується досить суперечливими поняттями про жінку. Так, з одного боку, вона тлумачиться як «гріхозна посудина». У той же час, вона – втілення доброти, турботи, милосердя. Звідси виходить, що Діва Марія залишається гріховної лише до народження Сина-Месії,

з появою на світло якого, воно легко переходить у ранг прямо протилежний попередньому. Чи не в цьому полягає обмежений парадокс християнства?

Шукаючи виправдання гендерній нерівності, породженій тим, що на зміну іманентній Божественній Парі прийшов трансцендентний Батько, що живе на небесах, в області першої (незайманої) іпостасі Богині, церква кидається із крайнощів у крайнощі. Так у 1487 році ченці Я. Шпренгер і Г. Інститоріс у роботі «Молот відьом» надали докази справедливості придушення й фізичного знищення жінок на основі їх нібито споконвічної «гріховності». Свої думки вони пояснювали самою етимологією слова *femina*, що відбуває нібито від *fe* (*fides* - лат. «віра») і *minus* («менш»). Виходить, жінки частіше підпадають під спокуси диявола і є носіями зла на землі (середньовічне «полювання на відьом» у співвідношенні вбитих жінок і чоловіків склала 100:1 відповідно) [3, с.14].

На перший погляд здається, що заміна іудейського обряду ініціації (обрізання) християнським хрещенням дала можливість жінкам стати повноцінними членами християнської громади, наділяючи їх тими ж правами, що й чоловіків. Християнські проповіді знаходять відгук серед жіночої половини населення, на противагу існуючій у той час позбавленню жінок участі в активному суспільному й політичному житті [14, с. 35]. Та, якщо придивитися ближче, картина видається не такою яскравою. Прикладом можуть слугувати наслідки християнізації Русі. Розпочалося розповсюдження жорстокої боротьби православних церков з колишніми віруваннями, які допускали жінку до участі в іграх, святах, гуляннях, які вбачали у ній одного з головних обрядодіїв, втіленням великої богині Березині. Це спочатку призводить до того, що жінка повністю втрачає колишніх можливостей до самовираження. Що потім посилиться й усуненням її від соціально-політичного життя та поглибитись через проповідувані церквою принципи духовного і тілесного стримування. У такий спосіб патріархальне християнство розділило колись єдине тіло Великої Богині на фрагменти; колись гармонічна модель миру виявилася зруйнованою, частини її, що природно перетікали одна в одну – стали протипоставленими, поляризованими й відтоді перебувають у стані взаємного заперечення.

Так склалося, що в християнстві чоловічий початок є головним (що характерно і для більшості світових релігій – мусульманства та буддизму). В ієрархії всіх світових релігій Бог (Будда, Аллах, Христос) – завжди чоловік, а в християнстві навіть здавалися б безстатеві ангели, серафими й херувими, а також чорти, диявол, занепалі ангели й сатани наділені чоловічими характеристиками. Варто віддати належне й той факт, що хоча в християнстві Діві Марії й була відведена другорядна роль, вона все-таки зараховувалася до Святого сімейства, чого не можна сказати про мусульманських гурій, що не мають ні імені, ні індивідуальності.

Однак, можемо зазначити, що витoki подібного ставлення до жінки варто шукати, вочевидь, у звичайній чоловічій заздрості. У Новому Заповіті читаємо: «Воскреснувши рано у перший день тижня, Ісус явився спочатку Марії Магдалині» [Марка,16:9]. Не піднімаючи питання про зв'язок Христа з Марією (що було б доволі очевидним з огляду на одвічність існування Божественної Пари), зосередимо увагу, що Той вперше з'явився не чоловічій більшості своїх послідовників, і ЖІНЦІ! Жінці, Євангеліє від якої стало вважатися забороненим апокрифом, сама вона стала задекларованою одержимою повією, доля якої після Воскресіння Христа невідома. І все це – з легкої руки перших апостолів, отців церкви та безграмотного імператора Костянтина Великого, який втручався у справи церковних соборів. Прикладів розходження християнської теорії з практикою можна наводити безліч, історія кожної країни ними багата уповні.

Як бачимо, за довгий час існування людства жінка пройшла із ним дорогою із захмарного п'єдесталу, на якому вона возвеличувалася як Велика Богиня, рівна за силою і святістю своєму супутникові-Богові, до покірної виконавиці волі не лише божої, а й чоловічої. Стародавня додержавна родова культура, що базувалася на логіці Природи, утриманні світу у єдності та боротьбі протилежностей, ніколи не протиставляла жінку чоловікові ні в релігії, ні у суспільному житті. Із появою централізованих держав типу християнських монархій, церква, як інститут влади, прагнула тримати жінку в повнім підпорядкуванні чоловікові, затверджуючи її неповноцінність і гріховність (як у католицизмі так і в православ'ї). І незважаючи на те, що світ пережив радикальні суспільно-політичні зміни, християнам, як і

раніше, пропонують керуватися древнім писанням Біблії, написаним чоловіком від імені Бога-чоловіка для інших представників «сильної» статі. Натомість на очах пересічних громадян доволі впевнених обертів набуває процес здобуття гендерної рівності, взаємоповаги та взаємодоповнення Чоловіка та Жінки, закладений в основу родових релігій, що не може не викликати паралелі: все минає, а істина – вічна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 656с.
2. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія, укладена Я. Ф. Головацьким. – К.: «Довіра»; 1991 – 96 с.
3. Дружинин В.Н. Психология семьи – СПб.: Питер, 2007. – 176 с.
4. З Богами у Триглаві. Карби віровчення рідної православної віри / Упор. В. Куровський. – К.: Конфесійне видання родового вогнища Рідної Православної Віри. – 2004. – 280 с. – Електронний варіант книги: <http://pravo.iapt.org.ua/lev/bookzbut1.htm>
5. Іванченко М.Г. Таємниця нашої прадавнини. – К.: Молодь, 2001. – 174 с.
6. Климова О.В. Вплив традицій на особистість і суспільство // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В.Лях. – Вип.62. – К.: Український центр духовної культури, 2007. – С.120-128.
7. Ліщук Л.В. Гендерні ролі в історії цивілізації // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип.63. – К.: Український центр духовної культури, 2007. – С.214-227.
8. Лук'яненко О. Дитина у навчально-виховній системі ведичної Русі // Дидакал: Часопис / кафедра педагогіки ПДПУ імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2007. - №5. – С. 125–128.
9. Матье М.Э. Древнеегипетские мифы. – М.-Л.: Изд-во Ак. Наук СССР, 1956. – 180 с.
10. Мегре В. Н. Родовая книга. Книга шестая. – М.–СПб: Диля; 2004. – 256 с
11. Мегре В.Н. Сотворение. Книга четвёртая. – СПб: Диля; 2000. – 224 с.

12. Миколаїв Б. Відичне православ'я: наш шлях до Бога. Електронний варіант книги: <http://alatyr.org.ua/literatura/vidprav/index.htm>
- 13.Новиков М. П. Христианизация Киевской Руси: методологический аспект. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1991. – 176 с.
- 14.Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – 563с.
- 15.Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2006. – 232с.
- 16.Рак И. Легенды и мифы Древнего Египта. – СПб: журнал «Нева», ИТД «Летний Сад», 1999. – 192 с.
- 17.Свято-Русские Веды. Книга Коляды. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 544 с
- 18.Хук С. Г. Мифология Ближнего Востока. – М.: Наука, 1991. – 184 с.
19. Черкасов И.Г. Родные боги. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 335 с.
- 20.Якиминська Л. Архетипи мислення українського селянства // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Вип.10. Серія: історія. – Одеса: Астропринт, 2007. – С. 233-241.
- 21.The Book Of The Dead. The hieroglyphic transcript into English of the ancient Egyptian papyrus of Ani with the comprehensive introduction and commentary by E. A. Wallis Budge. Gramercy Books, New-York, 1999. – 704 p.

THE SACRAMENTAL WAY OF THE WOMAN: FROM GODDESS TO SLAVE

Summary: in the article is shown the evolution of female's role in the sphere of religion from the prehistoric times till the time of the establishment of the monotheism. On that base the authors find the connection between battle of sexes in the society and values and beliefs, formed under the rule of this or that world-outlook.

Key-words: gender, female, male, androgyny, religion, monotheism, polytheism, god-goddess, gender equality, battle of sexes